

Considerații privind evoluția căsătoriei în comuna Novaci la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX

Mihaela Ioniță-Niculescu

Résumé

Cette étude vise à reconstituer l'évolution du mariage en Novaci (Gorj) à la fin du XIXe siècle et au début du XXe siècle. Sur la base de registres de la population a été possible de déterminer le nombre total de mariages, la répartition saisonnière sur une année civile, l'âge moyen de l'homme et la femme dans la préparation de la première étape du cycle de vie de la famille, le rapport de mariages endogames et exogames, en insistant sur les éléments juridiques et comparatives de l'Ancien Royaume et de la Transylvanie.

Cuvinte cheie: comuna Novaci, căsătorie, nupțialitate, registre de stare civilă, legislație civilă.

În spațiul Vechiului Regat, ca de altfel în întreaga societate europeană, individul este valorizat ca parte a familiei de la naștere până la moarte, mai puțin ca entitate proprie. Dincolo de diferențele culturale existente de-a lungul secolelor, căsătoria a fost privită ca o datorie socială căreia bărbatul și femeia nu i se pot sustrage, cadru instituționalizat de perpetuare a vieții și de transmitere a patrimoniului. Tripla semnificație a căsătoriei: perpetuarea, evitarea păcatului extraconjugal și relațiile conjugale bazate pe reciprocitate a fost astfel analizată de istorici și antropologi, din perspectiva evoluției lumii creștine¹.

Structură fundamentală a cotidianului, centru de gravitație al vieții de familie, căsătoria a fost reglementată minuțios de către legislația civilă românească în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Din perspectiva legiuitorului, asocierea sa cu un contract civil solemn a complicat procedura de oficializare a uniunii dintre bărbat și femeie. Capitolul al II-lea din Codul Civil adoptat în 1864 după modelul francez, intitulat „Despre actele de căsătorie”, impunea obligativitatea următoarelor acte: publicațiile de căsătorie – două ca număr la interval de opt zile, afișate în zi de duminică la ușa bisericii, actele de naștere ale viitorilor soți

¹ Gisela Bock, *Femeia în istoria Europei. Din Evul Mediu până în zilele noastre*, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 38.

sau declarațiunile a cinci martori în lipsa acestora, consimțământul părinților exprimat direct sau actul autentic în lipsa acestora, actele de deces ale părinților, consimțământul exprimat de tutori și consiliul de familie pentru minorii orfani. Considerată adesea „afacere de familie”, căsătoria este de cele mai multe ori un aranjament între părinți, rude sau tutori în cazul tinerilor orfani. În secolul al XIX-lea, celibatul a reprezentat un fenomen minor, cu puțini celibatari pe viață, dar cu un număr ridicat de femei văduve și pentru perioade îndelungate².

Considerată de către istorici, sociologi, antropologi și legiuitori prima secvență a ciclului de viață familială, căsătoria a fost influențată de potențialul demografic al fiecărei așezări în parte, numărul familiilor nou constituite și strategiile matrimoniale urmând îndeaproape fluctuațiile populației. Amplasată în Nord-Estul județului Gorj, în Plaiul cu același nume, comuna Novaci figurează în *Marele Dicționar Geografic al României* cu 468 familii – 1484 persoane, din care 121 familii – 458 persoane în Novaci Români și 141 familii – 560 persoane în satul Novaci – Străini, întemeiat de români veniți din Transilvania, crescători de animale³. Deși nu ne propunem în acest articol să evidențiem complexitatea legăturilor interumane dintre zona de nord a județului Gorj și așezările limitrofe din Transilvania, ca urmare a transumanței au apărut în timp sate numite sugestiv Ungureni.

Conform Registrelor de Stare Civilă – Căsătorii, între anii 1876-1905 au avut loc 364 căsătorii. Distribuția pe decenii este destul de echilibrată, oscilațiile fiind destul de reduse, mai ales între primele două decenii. Astfel, între anii 1876-1885 au fost perfectate 114 mariaje – 31,32%, între 1886 – 1895 – 112 evenimente matrimoniale (30,77%), cu o ușoară creștere în intervalul 1896 – 1905 – 138 (37,91%) – așa cum rezultă din tabelul nr. 1. Prelucrarea nenominativă, pe ani, a actelor de căsătorie, configurează deplina simetrie între anii extremi: 1876 și 1905, fiecare cu câte 20 căsătorii (5,49%). Conform graficului nr. 1, rata cea mai scăzută a nupțialității a fost înregistrată în anul 1898 – numai 4 căsătorii (1,10%), 1889 – 6 (1,65%), 1880 – 8 (2,20%), 1877 – 8 (2,20%), 1879 – 9 (2,47%), 1890 – 9 (2,47%) și 1904 – 9 (2,47%) –

2 Michelle Perrot, „Marginalii: celibatari și solitari”, în Philippe Ariès, Georges Duby (coordonatori), *Istoria vieții private. De la Revoluția Franceză la Primul război mondial*, vol. VII, Editura Meridiane, București, 1997, p. 260.

3 George Ioan Lahovari (coordonator), *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. IV, Stabilimentul Grafic J.V. Socecu, Strada Berzei 59, București, 1901, pp. 512-513.

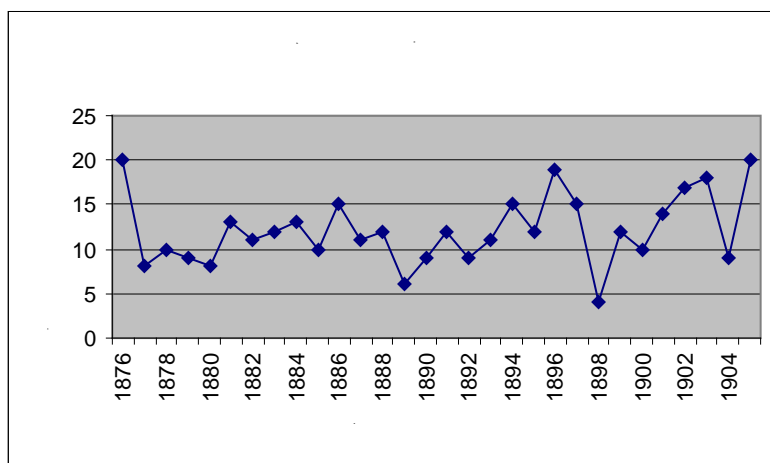
Tabelul nr. 1

Evoluția căsătoriilor în comuna Novaci (1876-1905)

Perioada /luna	1876-1885	1886-1895	1896-1905	Total	Procente
Januarie	21	30	25	76	20,88
Februarie	23	20	19	62	17,03
Martie	0	0	0	0	0,00
					2,20
Aprilie	7	0	1	8	
Mai	8	9	9	26	7,14
Iunie	1	0	1	2	0,55
Iulie	2	4	3	9	2,47
August	2	0	2	4	1,10
Septembrie	3	1	1	5	1,37
Octombrie	15	11	21	47	12,91
Noiembrie	21	27	34	82	22,53
Decembrie	11	10	22	43	11,81
Total	114	112	138	364	
%	31,32	30,77	37,91		

Sursa: ANDJ-GJ, *Colecția Registre Stare Civilă. Comuna Novaci Căsătorii (1876-1905)*,

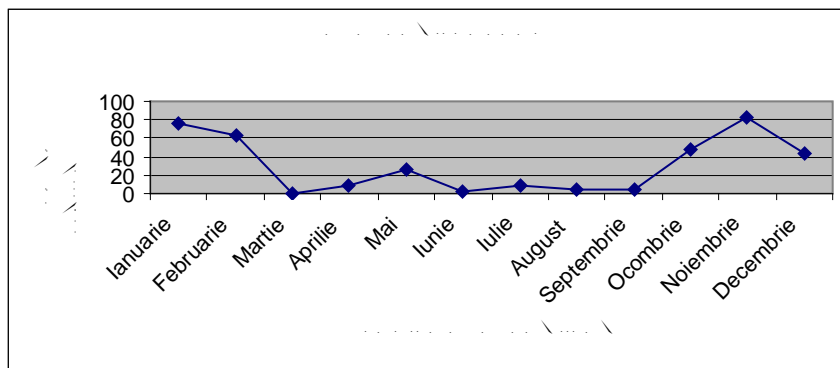
Graficul nr.1

Distribuția sezonieră, reflectată în tabelul numărul 1 și graficul nr. 2, evidențiază preferința locuitorilor pentru încheierea căsătoriei în lunile noiembrie – 82 căsătorii (22,53%), ianuarie – 76 (20,88%) și februarie - 62 (17,03%), comportamentul nupțial și strategiile matrimoniale derulându-se în strânsă legătură cu ritmul vieții cotidiene, tributari muncilor agricole până toamna târziu și sensibil influențat, dacă nu din convingere, cel puțin din obișnuință, de sărbătorile religioase. Primele trei luni menționate anterior nu sunt întâmplătoare în perfectarea căsătoriilor, datorită încheierii muncilor pastoral – agrare și

binecuvântării Bisericii. Viața socială este strâns legată de existența calendarului, instrument de măsurare a timpului, care pune de acord natura activităților umane cu fenomenele repetabile ale spațiului terestru și cosmic⁴. Luna martie a fost evitată în totalitate, datorită dublei sale ipostaze: lună prohibită religios pentru consumarea acestui eveniment major pentru tineri, familiile lor și debutul muncilor agricole de primăvară.

Graficul nr. 2.

Lunile cele mai puțin agreate, din considerente economice și religioase au fost iunie – 2 (0,55%), august – 4 (1,10%), septembrie – 5 (1,37%), în timp ce în decembrie numărul lor a crescut la 43 (11,81%). Conturarea unui comportament matrimonial tipic celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, în plină modernitate, se face simțit înainte de secularizarea căsătoriei prin aplicarea Codului Civil, probatorii fiind căsătoriile acceptate de cler în luna decembrie între anii 1859 – 1865. Pentru Ernest Bernea, calendarul organizează timpul țăranului român nu numai în sens material, ci și spiritual prin faptul că unitățile de ritm ale acestuia reprezintă punctul de reper al întregii sale ființe⁵. Fără îndoială, complexitatea căsătoriei ca eveniment esențial în viața individului și a comunității, a fost marcată de interesele celor două familii, specificul economic al comunității, configurația „pieței” matrimoniale, reglementările de natură juridică și regulile impuse de Biserică. Deși cununia religioasă a devenit facultativă începând din anul 1865, ca urmare a aplicării Codului Civil în ceea ce privește secularizarea căsătoriei, ea se realiza la puțin timp după semnarea actului de căsătorie la primărie.

La prima căsătorie, vârsta medie a bărbatului a fost de 25,3 ani, iar pentru femeie de 17,23 ani. Diferențele de vârstă, specifice epocii, sunt întâlnite în întreg spațiul Vechiului Regat, în Transilvania și Banat, în Europa în general, cu mențiunea că în statele occidentale deopotrivă vârsta femeii și a bărbatului la căsătorie a crescut semnificativ în perioada de tranziție de la Vechiul la Noul

⁴ Ion Ghinoiu, *Sărbători și obiceiuri românești*, Editura Helion, București, 2004, p. 7.

⁵ Ernest Bernea, *Trilogie sociologică*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2004, p. 345

Regim Demografic. Fără îndoială, în lumea satului românesc era preferată căsătoria unei tinere cu un bărbat trecut cu mult peste prima tinerețe, statutului de fată bătrână, „piatră în casă” pentru părinți sau povară pentru frați. Câteva acte de căsătorie ne-au atras atenția prin decalajul de vârstă între soți: Ciocan Dumitru – 36 ani și Onițoiu Ioana – 18ani, Coman Petre -36 ani și Căldăraru Ioana – 17 ani, Pirtea Dumitru de 34 ani și Dafnescu Elena – 20 ani⁶. Un caz inedit pentru Comuna Novaci a fost reprezentat de căsătoria dintre Ion Paică, originar din Poiana (Transilvania) în vârstă de 28 ani și Leana Jianu, de profesie menajeră, de 36 ani, din aceeași localitate⁷.

În societatea tradițională, ciclul vieții familiale a fost întrerupt în primul rând de evenimente cu caracter biologic – decesul, mai puțin de cele cu caracter social – divorțul⁸. Recăsătoria după respectarea perioadei de doliu sau mai rar după desfacerea juridică a conviețuirii a reprezentat un fenomen firesc, determinat de factori economico-sociali și într-o anumită măsură de cei afectivi. Refacerea circuitului matrimonial echilibra în mod firesc atribuțiile partenerului dispărut. Atât soțul cât și soția contribuiau la prosperitatea gospodăriei, în cultivarea pământului și în alte circumstanțe „tradiționale”, întreaga familie fiind dependentă de munca sau remunerația tuturor membrilor ei⁹. În societatea mic-burgheză, munca și „lumea” erau asociate cu bărbatul, în timp ce căminul și viața domestică erau apanajul femeii, o reconfigurare sau încălcare a acestei demarcații fiind greu de imaginat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea¹⁰.

Atitudinea rudelor, a comunității și a bisericii a oscilat între acceptarea și respingerea unei noi căsătorii, în funcție de raportarea la sistemul de referință specific primei căsătorii: vârstă, avere, aspectul fizic, la care putem asocia eventualii copii existenți din experiența conjugală anterioară. Pentru Biserică, recăsătoria văduvilor a reprezentat alternativa cea mai bună, pentru descurajarea vieții în concubinaj și evitarea adulterului. Rămas singur, de multe ori cu copii mici, bărbatul văduv dorește încredințarea gospodăriei unei noi soții, pe care rudele sunt nevoite s-o accepte pentru „a ține casa”. Frescă a satului românesc interbelic, romanul „Moromeții” al scriitorului Marin Preda evidențiază tensiunile existente între părinții și copiii vitregi, frații vitregi, care-și dispută înainte de vreme împărțirea averii, chiar afectivitatea părintelui biologic – toate întreținute de neamurile familiei. Apariția copiilor din a doua căsătorie a dat naștere relațiilor de rudenie vitrege, determinând astfel trecerea de la familia elementară la familia

6 A.N.D.J.-GJ, *Fond Colecția Registre de Stare Civilă. Căsătorii. Comuna Novaci, Dosarul nr. 171/1895-1900.*

7 *Ibidem, Dosarul nr. 148/1876-181.*

8 Elena Crinela Holom, „Comportamentul formativ și disolutiv al cuplurilor din zona Albei la sfârșitul secolului al XIX-lea” în vol. *Om și societate. Studii de istoria populației României (sec. XVII-XX)*, Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 223.

9 Jack Gody, *Familia europeană - O încercare de antropologie istorică*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 151.

10 Gisela Bock, *Femeia în istoria Europei...*, p. 110.

compusă¹¹.

Recăsătoria s-a practicat și în această așezare de munte, din totalul de 364 căsătorii, 46 sunt uniuni conjugale constituite după decesul unuia sau ambilor soți, mai puțin după pronunțarea unui eventual divorț. Palingamia – concept care în demografia istorică definește recăsătoria comparativ cu protogamia – prima căsătorie, a avantajat bărbații văduvi prin refacerea vieții conjugale cu femeii aflate la prima experiență matrimonială. Statistic, din cele 46 recăsătorii (12,64%), 23 au fost perfectate între bărbați văduvi sau divorțați și femei necășătorite, 16 între femei văduve și bărbați necășătoriți, 7 între ambii parteneri văduvi. Vârsta medie a bărbaților la recăsătorie a fost de 43,2 ani, comparativ cu numai 30 ani – vârsta medie a femeii recășătorite.

În octombrie 1876, Grigore Drăgan în vârstă de 34 ani, originar din localitatea Poiana (Transilvania) s-a recăsătorit cu Elena Ioan Toma de numai 18 ani¹² iar în 1898 Mohora Eftimie în etate de 40 ani și Șucanela Ilinca de numai 21 ani, Ceaușescu Nicolae de 35 ani și Făsui Elisabeta de 22 ani¹³, bărbații văduvi unindu-și destinele cu femeii mult mai tinere, aflate la prima căsătorie. Sunt însă și excepții privind vârsta celor doi soți, în favoarea soției, precum văduva Iacovescu Elena, în vârstă de 27 ani, originară din comuna Baia de Fier, cu câțiva ani mai mult decât soțul Chiriac Ion Grigore – 23 ani¹⁴.

Deși căsătoriile interetnice și interconfesionale în spațiul extracarpatic sunt întâlnite frecvent în lumea urbană ca urmare a consecințelor migrației, ele nu lipsesc în totalitate din satele aflate în vecinătatea Transilvaniei. Registrul de căsătorii din anul 1900 ne aduce în prim-plan căsătoria dintre Petroianu Petre, medic în vârstă de 42 ani, originar din Craiova și Bobeschi Roni – catolică născută în Austro-Ungaria, în vârstă de 24 ani, urmată de legitimarea uniunii dintre Georgescu Ion – 32 ani, originar din Slatina (Olt) și Sofia Khotlact, catolică născută în Galiția, în etate de 25 ani, cu domiciliul pe punctul de frontieră.

Cele mai multe dintre căsătorii s-au realizat în interiorul comunității, căsătoriile endogame favorizând o puternică rețea de relații de vecinătate și reciprocitate între familii¹⁵. În lumea satului românesc, familia trebuie privită într-un sens mai larg, al tuturor legăturilor familiale, atât pe linie de sânge, cât și prin înscrisuri, cumetrie și nașie¹⁶. Strângerea legăturilor economice între așezările rurale de munte, pentru care principala sursă de subzistență a reprezentat-o creșterea animalelor, tendința firească de a echilibra populația

11 A. D. Radcliff – Brown, *Structură și funcție în societatea primitivă*, Editura Polirom, Iași, 2000, p. 54.

12 A.N.D.J.-GJ, *Fond Colecția Registre de Stare Civilă. Căsătorii. Comuna Novaci, Dosarul nr. 148/1876-1881*.

13 *Ibidem*, *Dosarul nr. 171/1895-1900*.

14 *Ibidem*.

15 H. G. Haupt, Jean-Luc Mayaud, „Țăranul”, în vol. *Omul secolului al XIX-lea*, coordonatori Ute Frevert, H. G. Haupt, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 318.

16 Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, Editura Univers, București, 1999, p. 141.

masculină și cea feminină în cadrul vieții conjugale, demonstrează practicarea căsătoriilor exogame, mai ales prin integrarea tinerelor din satele învecinate în comunitatea satului. Contabilizarea mariajelor, prin raportarea sa la criteriul geografic – spațiul de proveniență al soților, evidențiază existența a 236 căsătorii endogame (64,84%) și 128 căsătorii exogame (35,16%). Cele mai reprezentative localități de proveniență ale tinerelor „naturalizate” în Novaci sunt: Pocoliște – 13, Aniniș – 13, Bumbăști Pițic - 16, Poiana (Transilvania, Austro-Ungaria) – 17, Cârlikei – 11, Ciocadia – 6, Benghești – 8, Vaideeni - 6 Căsătoriile exogame au contribuit astfel la evitarea înrudirilor consanguine, permițând familiilor și tinerilor alegerea partenerului printr-o atentă selecție¹⁷.

O imagine cât mai aproape de realitate a căsătoriei și a nupțialității în Novaci va fi posibilă numai după cunoașterea dinamicii nașterilor și a fenomenului natalității, a numărului de decese și a dimensiunilor mortalității, fără a ignora divorțul și concubinajul – considerate în epocă derapaje ale vieții matrimoniale. Reconstituirea nominativă a unui eșantion reprezentativ de familie, prin combinarea datelor oferite de actele de căsătorie, naștere și deces ne va permite pătrunderea în universul matrimonial, facilitând astfel perspectiva comparativă cu alte așezări rurale sau urbane din Vechiul Regat sau din Transilvania, pentru care cercetarea demografică este mult mai bine conturată.

BIBLIOGRAFIE

A. Izvoare inedite

Arhivele Naționale, Direcția Județeană Gorj - Fond Colecția Registre de Stare Civilă, Comuna Novaci.

B. Lucrări generale și speciale

- Bernea, Ernest - *Trilogie sociologică*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2004.
- Bock, Gisela - *Femeia în istoria Europei. Din Evul Mediu până în zilele noastre*, Editura Polirom, Iași, 2002.
- Bolovan, Sorina Paula - *Familia în satul românesc din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj – Napoca, 1999.
- Ghinoiu, Ion - *Sărbători și obiceiuri românești*, Editura Helion, București, 2004.
- Goody, Jack - *Familia europeană - O încercare de antropologie*

¹⁷ Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj – Napoca, 1999, p. 116.

-
- istorică*, Editura Polirom, Iași, 2003.
- Haupt, H. G.; Mayaud, Jean – Luc - „Țăranul”, în vol. *Omul secolului al XIX-lea*, coordonatori Frevert, Ute, Haupt, H. G., Editura Polirom, Iași, 2002.
- Holom, Elena Crinela - „Comportamentul formativ și disolutiv al cuplurilor din zona Albei la sfârșitul secolului al XIX-lea”, în vol. *Omagiu profesorului Nicolae Bocșan la împlinirea vârstei de 60 de ani, Om și societate. Studii de istoria populației României (sec. XVII-XXI)*, coordonatori Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Corneliu Pădurean, Presa Universitară Clujeană, 2007.
- Lahovari, George Ioan (coordonator), - *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. IV, Stabilimentul Grafic J.V. Socecu, Strada Berzei 59, București, 1901.
- Perrot, Michelle - „Marginalii: celibatari și solitari”, în Philippe Ariès, Georges Duby (coordonatori), *Istoria vieții private. De la Revoluția Franceză la Primul război mondial*, vol. VII, Editura Meridiane, București, 1997
- Pop, Mihai - *Obiceiuri tradiționale românești*, Editura Univers, București, 1999.
- Radcliff – Brown, A. D. - *Structură și funcție în societatea primitivă*, Editura Polirom, Iași, 2000.